

הרב שלמה הכהן דורס

המותר ללמוד בשבת חומר לימודי לקראת מבחן בחול?

יש לדון בשאלה זו תוך התייחסות לנקודות הבאות:

- א. 1. סוג חומר הקריאה והלימוד
2. שפת הלימוד.
- ב. הכנה מקודש לחול.
- ג. איסור מוקצה בספרים ומחברות.
- ד. השלכות מעשיות.

במה מותר לקרוא ולעיין בשבת?

חכמים אסרו לקרוא בשטרי הדיוטות בשבת כפי שבא הדבר לידי ביטוי במקומות הבאים: שבת קמח, ע"א; שם קמט, ע"ב; רמב"ם שבת כ"ג, יט). וכך נפסק בשו"ע (או"ח ש"ז, יג): "שטרי הדיוטות, דהיינו שטרי חובות וחשבונות ואגרות של שאלות שלום, אסור לקרותם. ואפילו לעיין בהם בלא קריאה – אסור", עכ"ל. יש אומרים, שהטעם הוא שמא ימחוק (רמב"ם), ויש אומרים, שהטעם הוא משום "ממצוא חפציד" (ועיין בט"ז שם דנפ"מ לעניין אגרות שלום).

התוספות (שבת קטז, ע"ב ד"ה וכ"ש) כתבו: "ומיהו אותן מלחמות הכתובים בלע"ז נראה לרבנו יהודה דאסור לעיין בהן... ואף בחול לא ידע ר"י מי התיר דהוה ליה כמושב לצים". ומסיום דבריו מוכח, שמדובר בקריאה סתמית שאין בה מן הלימוד, ואינה אלא כמושב לצים. הדברים מדויקים בהרחבה בפסק השו"ע שם (טז): "מליצות ומשלים של שיחת חולין ודברי חשק כגון ספר עמנואל וכן ספרי מלחמות אסור לקרות בהם בשבת ואף בחול אסור משום מושב לצים ועובר משום אל תפנו אל האלילים לא תפנו אל מדעתכם ובדברי חשק איכא תו משום מגרה יצר הרע ומי שחיברן ומי שהעתיקן ואין צריך לומר המדפיסן מחטיאין את הרבים". עולה מכאן, שהעוסק בדברים אלו יש בהם אף בחול משום "מושב לצים", "לא תפנו אל מדעתכם" וגירוי היצר, ובשבת מתווסף איסור "שטרי הדיוטות".

הרמב"ם (בפירוש המשניות למס' שבת כ"ג, משנה ב), כתב: "וזה (קריאה בשטרי הדיוטות) אסור, שכל זולת ספרי הנבואה ופירושיהם אסור לקרותו לא בשבת ולא ביום טוב, ואפילו היה בו דברי חכמה ומדע". הרי שאסור ללמוד, אפילו, בספרי חכמה מלבד בספרי נביאים ופירושיהם. ואף שהשמיט דין זה מההלכה (בי"ד החזקה"),

הביאו ה"מגיד משנה" (כ"ג, יט), וב"י (או"ח ש"ז) למד ממנו להלכה, וסייעו מדעת ר"ן בשם רז"ה, ע"ש.

ואולם, למד הב"י שם, שלרשב"א מותר ללמוד בספרי החכמות בשבת. וזאת מהיתרו של הרשב"א בתשובה (ח"א סי' תשע"ב, וח"ד סי' ק"ב) להסתכל באצטרול"ב (מכשיר לחזות בכוכבים) בשבת שאינו אלא כאחד מספרי החכמה, דמה הפרש בין כתוב ורשום בלוחות נחושת בעט ברזל לכתוב בספר. וכן כתב ה"אגורי" (סי' רפח) שהרשב"א ורמב"ן התירו לקרוא בשבת בספרי רפואות מפני שחכמה היא ולא דמי לשטרי הדיוטות.

השו"ע שם (ז' פסק): "אסור ללמוד בשבת ויום טוב זולת בדברי תורה, ואפילו בספרי חכמות אסור, ויש מי שמתיר. ועל פי סברתו מותר לעיין באצטרול"ב בשבת". והרמ"א הוסיף: "ולהפכה ולטלטלה". יוצא כי לדעת מרן השו"ע אין ללמוד שאר חכמות בשבת, שכן כתב דעה זו ב"סתם" (ולפי הכלל במרן: "סתם" ו"יש אומרים" — הלכה כ"סתם"). ולדעת רמ"א, נראה שמותר ללמוד שאר חכמות, כשם שמותר להשתמש במכשיר הלמידה. ועי' שו"ת רמ"א (סי' ז'), על לימודיו בענייני הטבע בשבת. ולכאורה, טעמם בצידם: שאין ספרי חכמה מתחלפים בשטרי הדיוטות. בעל ה"משנה ברורה" שם הוסיף: "ויש מי שמתיר — וכן נוהגין להקל, וכתב אליהו רבה, שירא שמים ראוי להחמיר בזה, כי הרמב"ם והר"ן אוסרים", עכ"ל. למותר לציין, שכל הדיון הוא בחכמות חול, שאינם ענייני מסחר ומשא ומתן וכד'. אך ענייני מסחר, משא ומתן וספרות מקצועית (לבעל אותו מקצוע) — אסורים בעיין לכל הדעות (עיין פרטי הדינים ב"שמירת שבת כהלכתה" פרק כ"ט, מד-מט).

הקיימת משמעות לשפת הלימוד?

התוספות במסכת שבת קטז, ע"ב כתבו: "ומיהו אותן מלחמות הכתובים בלע"ז נראה לרבנו יהודה דאסור לעיין בהן". ולמד הרמ"א ("דרכי משה" ש"ז, ח) מדיוק בדבריו, כי כל האיסור הוא מפני שכתובים בלע"ז, אבל הכתובים בלשון הקודש יש לומר שמותר, וע"ש. וכן פסק בהגהת השו"ע (שם על סעי' ז'), ושכן נהגו להקל. וכתב עליו ה"בית חדש", ש"לשון הפסוקים לא משמע הכי, אלא כל שטרי הדיוטות ומלחמות אפילו כתובים בלשון הקודש אסור לקרות בהן", ומה שנקטו שתוספות "הכתובים בלע"ז לא באו אלא להורות מקום האיסור, ולא דווקא, אלא, דיברו במצוי. **תוכן הקריאה** הוא הקובע ולא **שפת הקריאה**.

ויש לומר, לדעת הרמ"א, שההיתר הוא מפני שניתן ללמוד מלשון הקדוש עצמה ומדקדוקה, על אף, שאין ללמוד מהתוכן (וכדין הגט — בסמ"ג המובא ב"דרכי משה", ע"ש. וכ"כ מ"ב ס"ק סג).

ובסיום דבריו כתב שם: "מה שאין כן ספר יוסיפון וספר דברי הימים של רבי יוסף הכהן וכיוצא בהן דיש ללמוד מספריהם כמה דברי מוסר ויראת שמים, אפילו העתיקם ללשון לע"ז מותר לקרות בהן".

עולה מכאן שגם הוא חילק בין דברי לימוד לדברים בטלים. ולפי זה, שאר חכמות מותר ללמוד גם בשפה זרה, לדעת המתירים את עצם הלימוד. ויש לציין, שגם הרמ"א לא כתב חידושו, אלא בדין "מליצות ומשלים" (טז), ולא בדין לימוד חכמות החול בשבת (יז), שבהם פשוט ההיתר ללמודם, לשיטתו, גם בשפה זרה.

ההיבט של איסור הכנה מקודש לחול

יש לעיין בנידונו גם מדין "הכנה מקודש לחול", שהרי מטרת הלימוד הוא לצורך הצלחה במבחן שיתקיים בימות החול. והנה לענין לימודי קודש פסק ב"שמירת שבת כהלכתה" (כ"ח, פד): "מותר ללמוד בשבת גם דברים שצריך להם ליום המחרת, ואין בזה משום איסור הכנה", עכ"ל. והטעם הוא, כי עצם הלימוד יש בו צורך היום – לדעת מה נאמר בספר גם אם כוונתו שידע זה ישמע גם למחר. וכן פסק ב"ילקוט יוסף" (ח"ד כרך ב, עמ' רטו סעי' ב).

לפי זה אין איסור להתכוון למבחן בלימודי קודש, גם כשכוונתו להשתמש בידע (להוכיח ידיעתו) בימות החול. (ועיין "שמירת שבת כהלכתה", כ"ח, הערה קסט – האם מותר לומר בפה, שלומד הוא לצורך מחר, ע"ש). אלא, שבלימודי חול, לכאורה, דין זה יהיה תלוי במחלוקת הפוסקים הני"ל, האם מותר ללמוד חכמות חול בשבת. לדעת האוסרים ללמוד חכמות חול בשבת, אין לומר שלימוד ידע זה הוא צורך השבת, ויהיה משום "הכנה מקודש לחול" בלימוד זה. ולדעת המתירים יהיה, לכאורה, מותר כל זאת ואין בכך איסור הכנה. אלא, שהגר"ז אויירבך זצ"ל, הסתפק אם מותר בלימודי חול כשאין כוונתו לידע אלא להצלחה במבחן שיערך ביום חול ("שמירת שבת כהלכתה" כ"ח, הערה רו).

הקיים איסור מוקצה בטלטול הספרים והמחברות?

הביי למד מהיתרו של הרשב"א לטלטל את האצטרול"ב, שמותר ללמוד בספרי חכמה בשבת. הרי שלרשב"א והמתירים ללמוד ספרי חכמות בשבת – אין דין מוקצה על הספרים והמחברות העוסקים בהם. ודייק בב"י (סי' ש"ח) והביאו ב"דרכי משה" (ש"ז אות ט), שלדעת רמב"ם שאוסר לקרות בספרי רפואות, אפשר דלטלטלן נמי אסור, והוא הדין לאצטרול"ב. וכן נפסק בשו"ע (ש"ח, ט): "הרשב"א מתיר לטלטל האיצטרול"ב בשבת וכן ספרי החכמה. ולדעת הרמב"ם יש להסתפק בדברי".

וכתב ה"משנה ברורה" (שח, קסד) בשם הגר"א שיש להתיר הטלטול גם לדעת רמב"ם. והנה במקום אחר (ש"ח, ד) כתב וז"ל: "כלי שמלאכתו להיתר מותר לטלטלו... כתבי קודש ואוכלים מותר לטלטלם, אפילו שלא לצורך כללי". הרי שהדגיש את ההיתר ב"כתבי הקודש" דווקא. וה"משנה ברורה" שם (כב) ציין: "כתבי הקודש – פירוש: כל הספרים שמותר לקרות בהם", עכ"ל. דהיינו, כל שמותר לקרות בו מותר לטלטלו, ולהפך.

לפי זה, לדעת מרן אסור לטלטל ספרים ומחברות במקצועות החול, ולדעת הרמ"א – מותר.

סיכום ועצות מעשיות

עיון ולימוד למבחן במקצועות הקודש:

מותר לכל הדעות לעיין וללמוד למבחן במקצועות הקודש, שיערך בימות החול. אין בכך משום איסור הכנה מקודש לחול, ולא איסור מוקצה בספרים ובמחברות המשמשים לימוד זה.

עיון ולימוד למבחן במקצועות החול:

לדעת **מרן** – אסור ללמוד במקצועות החול, וקיים חשש לאיסור הכנה מקודש לחול. כמו כן, הספרים והמחברות של מקצועות החול הינם מוקצה. בשעת הדחק (כגון: במקום צער), נראה, שאפשר להקל ולסמוך על דעת ה"יש אומרים" בשו"ע (עי' שו"ת "עשה לך רב" א', לו).

לדעת **רמ"א** – מותר ללמוד במקצועות החול, וממילא, אין איסור הכנה מקודש לחול. וכשכוונתו לצורך המבחן בלבד יש להסתפק באיסור הכנה. ועל כל פנים, אין איסור מוקצה על הספרים והמחברות. אולם, ירא שמים יחמיר לעצמו, וימנע מלימודי חול בשבת.

לאור ההלכה הני"ל, ומתוך תחושת הצורך להחדיר בתלמידינו את יוקרתה וכבודה של השבת, ש"לא ניתנה שבת אלא לתלמוד תורה" (פסי"ר כ"ג, מ), מוצע כדלהלן: לסדר את המבחנים בלימודי הקודש (תורה, נביא, משנה, גמרא, הלכה וכדו'), לאפשר גם – לשון ודקדוק, שהם "מצווה קלה" – ע"פ הרמב"ם בפהמ"ש אבות ב', א) – אליהם אין כל בעיה להתכונן בשבת – בתחילת השבוע. ואת המבחנים בלימודי החול לסדר לקראת סוף השבוע, וממילא יש להניח, שההכנה אליהם תהיה בימות החול. אמנם, לא בכך בלבד נחנך את ילדנו לכבד את השבת ולשומרה, אך בהחלט, יש להדגיש לתלמידים את הני"ל, כחלק מחינוך זה.